

Gauszer Károly emlékére

Manapság már a közép-nemzedékhez tartozó csillagászatkedvelők sem nagyon emlékeznek arra, hogy volt egyszer a Vidám Parknak egy csillagászati látványossága: a *Fővárosi Kisplanetárium*. Am aki az 1960-as években csak egyszer is megfordult e nem annyira vidám, mint inkább tanulságos létesítményben, bizonyára nem felejtí el azt a férfit, aki egyszerre kezelte a (kézi szabályzású) mesterséges égbolt-vetítőt, magyarázta a látványt, és a kb. negyedórás bemutató végén türelmesen válaszolgatott a leghetetlenebb kérdésekre is. Azután megszűnt a „kicsi”, hogy átadja szerepét a sokkal többet tudó „nagy”-nak a Népligetben, és vele eltűnt a bemutató vezetője is. Neve még majd' egy évtizeden át felbukkant az Esti Hírlap hasábjain, azután az 1970-es évek végén ott is megrikkultak írásai. Arról csupán néhány régi ismerőse, barátja értesült megdöbbenve és szomorúan, hogy 1980. április 14-én hosszú, egyre súlyosbodó betegség után, de számunkra mégis váratlanul elhunyt Gauszer Károly, a budapesti Uránia egykori munkatársa, az Esti Hírlap állandó külsőse, a vidám parki kisplanetárium odaadó vezetője. (Gauszer Károly 1924. június 19-én született Ráckeven.)

Valamikor 1955 tavaszán egy markáns arcú, elegánsan öltözött fiatal férfi kopogtatott be a budapesti Urániába. Bemutatkozott, elmondta, hogy érdekli a csillagászat, megváltotta belépőjegyét az esti bemutatóra – a távcsónél is figyelmesen, de nem feltűnően érdeklődött – és majdnem zárásig ott is maradt. Néhány nap múlva ismét jelentkezett, Kulin Györggyel beszélgetett. Egy idő múlva Gyurka bácsi feljött vele az akkor klubszobának kinevezett előadó helyiségbe, bemutatta az éppen ott tartózkodóknak, valahogy így: „Gauszer Károly barátunk érdeklődik a csillagászat iránt, szeretne

közelebbről megismerkedni az Uránia munkájával, fogadjátok szívesen”.

A korszak jeles ismeretterjesztői: Sinka József és Gauszer Károly (jobbra) 1960-ban

Kezdetben főleg a szombati klubdelutánoknak nevezett, többé-kevésbé kötetlen megbeszéléseken vett részt. Intelligenciájával, jó humorával hamar megkedveltette magát, a már meglévő csillagászati ismereteit pedig gyorsan bővítette. Ebben nagy előnyt jelentett számára angol nyelvismerete. A Sky and Telescope hozzánk „beszívárgó” számaiból – külföldi rokonai küldték meg számára – frissen tájékozódott az új eredményekről. Igazi társasági ember volt, egy-egy találó, humoros, vagy néha csípős megjegyzésével gyakran keltett derűt a társaságban.

Amilyen gyorsan az állandó „urániások” kis csoportjának egyik jellegzetes, központi alakja lett, olyan gyorsan vált az Uránia munkatársává is. Az 1956 szeptemberi Mars-közelség rövid néhány héten át tízezreket vonzott a csillagvizsgálóba, és Gauser Károly a meglehetősen zsúfolt program egyik fő erőssége volt. 1957-től már feltűnt a neve előadóként a különböző TIT-továbbképzéseken – pl. a csillagászati szakkörök vezetőinek tájékoztatóján, sőt az Uránia híres, akkor nagyon látogatott csütörtöki sorozatának programjában is. Pedig Kulin György – és Róka Gedeon is – nagyon ügyelt arra, hogy megbízható, rangos előadókat (pl. Berkes Zoltánt, Detre Lászlót, Marx Györgyöt) kérjenek fel. Előadásai új stílust és új – vagy legalább is a korábbiaktól eltérő nézőpontot – jelentettek, és a csillagászat iránt érdeklődők közt széles körben ismertté tették a nevét. Különösen sokat és szívesen foglalkozott az extragalaxisok világával és az Univerzum szerkezetének, fejlődésének kérdéseivel. E téren a főleg csak magyar nyelvű cikkekhez hozzájutó vidéki előadók eléggé soványan voltak „eleresztve”, és a már megunt „szovjet kozmogóniák” után új szellemet jelentettek Gausernek az USA-beli közlemények alapján készült ismertetései.

Ekkoriban talált rá a számára legmegfelelőbb megnyilvánulási formára – amelynek révén a legtöbb ismeretet is adhatta tovább –, a *cikkek, ismertetések írására*. Első cikkei – részben társszerzőként – a Természet és Társadalom (a Természettudományi Közlöny utóda, ill. az új sorozat elődje) és a Csillagok Világa 1956. évi számaiban jelentek meg, majd szinte havonta közölte egy-egy írását az 1957-ben induló Népszerű Technika. Utóbb gyakran írt a belső terjesztésű Csillagos Égbe, majd alkalmanként az Élet és Tudományba, az „új” Természettudományi Közlönybe, a Világosság-

A Fővárosi Kisplanetárium bejárata

ba és a Csillagászati évkönyvbe. Az 1950-es évek végén az újabb eredmények jórészt az ő közvetítésével jutottak el a csillagászat barátaihoz.

1958-tól azután igen gyakran bukkant fel a neve a napilapok, főként az *Esti Hírlap* hasábjain. Az *Esti Hírlap* állandó külső munkatársi megbízása állandó elfoglaltságot is jelentett, és kevesebb ideje maradt már az Urániára. Időnként a Magyar Nemzet-nek is készített terjedelmesebb írásokat, a Hétfői Hírek megindulása után pedig annak a lapnak is dolgozott. Írásainak száma több ezerre tehető.

Szívesen és sokat írt, és ki tudja hány műkedvelő számára adta egyik-másik cikke az első indítást a csillagászat felé. Könnyed hangvételű írásait is gondosan fogalmazta. Több cikket együtt írtunk, és ilyenkor láttam, hogy egy-egy mondatot háromszor-négyszer is újrafogalmazott – hogy azután a kész szövegben könnyedén odavetett megjegyzésnek tűnjön.

Azt, hogy az adatok megbízhatóságára, pontosságára nagyon kényes Kulin György mennyire értékelte és megbízott benne, mutatja A távcső világa 1958. évi második kiadásában való közreműködése is. (A Kulin–Zerinváry szerzőpáros neve alatt, 1958-ban kiadott munka több fejezetét, Zerinváry Szilárd váratlan halála után, vagy fél tucat társszerző írta meg.) Néhány évvel később a Tankönyvkiadó elhatározta, hogy korszerűsítve újra megjeleneti Sztrókey Kálmának „Az ember és a csillagok” c., 1942-ben megjelent munkáját. Az átdolgozással az akkor már szélteben ismert Gauser Károlyt bízták meg. Kitűnt azonban, hogy az eredeti mű olyan sok hibát, félreértést tartalmaz, hogy teljesen át kell írni a könyvet. Így született meg a Gauser–Sztrókey-féle *Az ember és a csillagok*, amely egészen megváltozott az eredeti kiadáshoz képest. Sajnos az átdolgozás nehéz és hosszadalmas munka volt, a kézirat leadását pedig állandóan sürgették. Emellett a kiadó – nem tudni, milyen megfontolásból – egyes helyeken visszaállította az eredeti szöveget. Ez is az egyik oka, hogy bizony az új munkába is becsúsztak pontatlanságok.

Gauser Károly *elhivatott tudománynépszerűsítő*, ismeretterjesztő volt. Tudományos babérokra nem is pályázott. Néhány szakcikke azonban megjelent magasabb szintet képviselő lapokban: a Fizikai Szemlében (a kisplanetáriumról, a Mariner-4 mozgásáról és a műholdak égimechanikájáról), a Magyar Fizikai Folyóiratban és az Időjárásban (a meteorrajok hatásáról a csapadékra). Az első mesterséges hold indítását követően érdeklődése az űrkutatás felé fordult. Előadások százait tartotta, cikkek tucajait írta erről a tárgyról.

Nem volt a szó mai értelmében amatőrcsillagász – minden figyelmét a népszerűsítés kötötte le, az Urániában végzett észlelésekben sem igen vett részt.

Néhány változócsillag-megfigyelését, bolygóészlelését őrzik az egykori naplók. Csupán az 1957–1960 közt végzett rendszeres napfoltmegfigyelésben vett részt folyamatosan, és a naprajzok igen jelentős része tőle származik. 1958/59-ben együtt szerkesztették az Uránia napészleléseit tartalmazó kétnyelvű havi körleveleket is.

1960-ban a jénai Carl Zeiss Művek a budapesti Ipari Vásáron bemutatta kisplanetáriumát. A kiállítók – Kulin György javaslatára – engem kértek fel, hogy az eszközt bemutató német mérnök magyarázatait tolmácsoljam. Ennek az együttműködésnek azután az lett az eredménye, hogy rövidesen már magam ismerttem az érdeklődőkkel a planetárium látványosságait. A planetáriumnak olyan sikere volt, hogy hosszas tárgyalások után az akkori állami vezetés és a főváros megvették a vetítő berendezést. Ám Kulin Gyurka bácsi kétségbeesésére és bosszúságára nem a Gellérthegyen – az Urániával szemközti térségen – állították fel, hanem a Vidám Parkban, azzal az indoklással, hogy így „közelebb van a néphez”. Gyurka bácsi ettől kezdve szinte tüntetően nem foglalkozott a Fővárosi Kisplanetárium ügyeivel, ezért engem kértek fel, hogy tanítsam meg annak kezelését egy állandó bemutató gárdának. A vidám parki mesterséges égbolt körül egy kis kezelőgárda alakult ki: Aczél Etelka és Ildikó, Gellért András, Licskó Ildikó, Schalk Gyula, Sinka József és mások is közreműködtek az indulásnál. Végül is Gauser Károly vállalta a „mesterséges égbolt” rendszeres vezetését, mint a Vidám Park félállású munkatársa. Ettől kezdve szinte minden gondolata és terve a kisplanetárium körül mozgott. A programok kidolgozása, fejlesztése, a berendezés karbantartása, a kisplanetárium munkatársak képzése mind reá hárult, és ezt egyre nagyobb lelkesedéssel végezte. Büszkén adta hírül, hogy

A planetárium nagy méretű magyarító táblája, melyet Gauser Károly készített (jelenleg a pécsi kisplanetáriumban látható)

1962. január közepétől fennállásának első négy hónapjában 15 000-nél több látogatót fogadott a planetárium, és ötszáz-nál több előadás hangzott ott el. Működése során mintegy félmillió nézője lehetett a mesterséges égboltnak!

Pedig a feladat nem csak megerőltető, de néha kiábrándító is volt. Nem egyszer a bemutatás végén számon kérték tőle, hogy „min lehet itt röhögni?” Gauser azonban lelkesen intézte a mesterséges égbolt ügyeit, bízott abban, ha egyszer felépül a nagyplanetárium, ott is kama-toztathatja tapasztalatait.

Nem így történt. Az 1970-es évekre egészsége, munkaképessége gyorsan hanyatlott. Tulajdonképpen állapota már korábban lassan, de állandóan romlott. Amikor a kisplanetárium beszüntette működését, Gauser Károly a számára legkedvesebb munkaterületet veszítette

el. A népligeti nagyplanetáriumban nem akadt számára hely, és a napi sajtó is ritkábban foglalkoztatta. De még tervezgetett, elmondta, hogy feljegyzéseit rendezi, könyvvé alakítja. Azután, 1980 tavaszán, mintha újra ösztönzést kapott volna, derűsebbé vált... Néhány nappal később azonban váratlan telefon-értesítés jött az Esti Hírlaptól: „Tudod, hogy Karc-si meghalt?”

Gauser Károly sokat tett a csillagászati ismeretek széleskörű terjesztéséért, és nem is egy tevékeny amatőr az ő hatására kezdett foglalkozni az égbolt tudományával. Talán megérdemelné, hogy a nevével megörökítsük, pl. az általa annyira szeretett, most Pécsen működő kisplane-tárium elnevezésével.

BARTHA LAJOS